

Приказ издавачке делатности Музеја жртава геноцида за 2022. годину

Неоспорно је да Музеј жртава геноцида представља установу културе од националног значаја. Током свог тридесетогодишњег постојања (1992–2022), Музеј је развио бројне и разноврсне облике рада: од научних истраживања и организовања стручних скупова, преко формирања музејског фонда и специфичних база података, реализације едукативних програма и изложби са веома вредним експонатима и документима. Све ове активности биле су праћене издавачком делатношћу која представља један од основних видова рада ове музејске установе.

Музејска издавачка делатност представља завршни корак у процесу афирмације културе сећања. Она синтетише дуге и сложене процесе, публикујући резултате документационог и стручно-научног рада. Издавачка продукција Музеја жртава геноцида је разноврсна и свеобухватна – најзаступљеније су књиге, затим каталози изложби, зборници докумената, као и једна серијска публикација. За тридесет година постојања, Музеј се може похвалити 131 насловом (као издавач или саиздавач). Само у 2022. години Музеј је самостално објавио три монографије (од којих је једна штампана у поновљеном издању), пет каталога изложби и *Годишњак* као серијску публикацију. У овој години није изостала ни сарадња са другим издавачима, па се Музеј, као саиздавач, појављује у четири монографије.

Овај рад представља кратак водич кроз издања Музеја жртава геноцида у 2022. години, са освртом на публикације чији је Музеј самостални издавач. Припремом за штампу свих публикација руководила је Александра Мишић, кустоскиња и извршна уредница издања Музеја, док је за графичку опрему књига био задужен др ум Никола Радосављевић, руководилац Групе за програме у култури, просвети, уметности и издаваштва.

ИСЕЉАВАЊЕ ЈЕВРЕЈА ИЗ ЈУГОСЛАВИЈЕ У ИЗРАЕЛ (1948–1952)

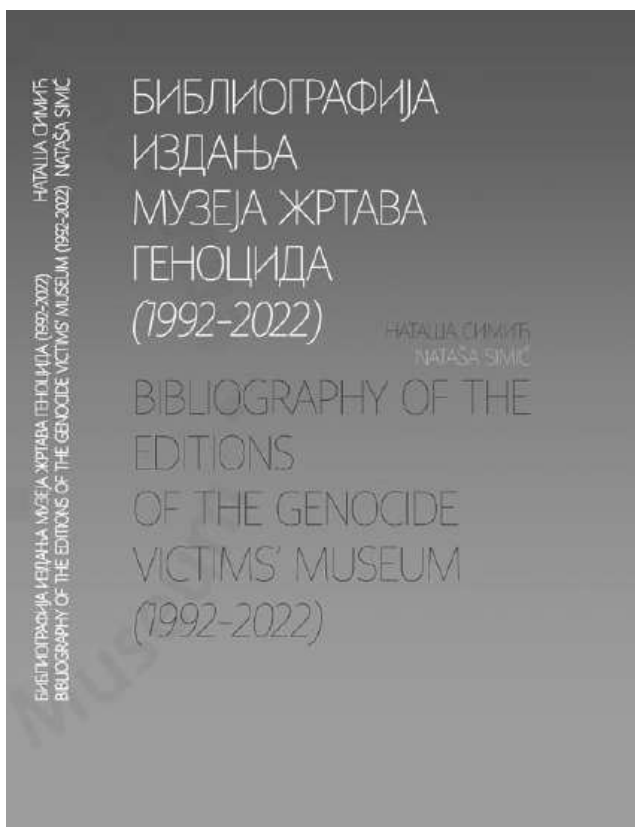
Милан Радовановић

Монографија *Исељавање Јевреја из Југославије у Израел (1948–1952)* је једна од првих монографија које је Музеј издао у години свог јубилеја. То је репрезентативна студија историчара др Милана Радовановића, о исељавању Јевреја из Југославије у Израел, чију је важност Музеј препознао и издао као пету књигу у својој едицији *Sine ira et studio (Без њинева и љисџрасносџи)*.

Један од свакако најзначајнијих догађаја у савременој историји јеврејског народа било је стварање независне државе Израел, односно масовна имиграција Јевреја из свих крајева света у новостворену државу на Блиском истоку. Књига се односи на период после Другог светског рата, када су Јевреји у Југославији суочени са дилемом: остати и уче-

ствовати у обнови земље или се одлучити на исељавање. Основни циљ Милановог истраживања било је организовано исељавање јеврејског становништва Југославије у периоду од 1948. до 1952. године. Он је обавио обимно истраживање свих расположивих извора, користио релевантну литературу на неколико страних језика и архивску грађу како би на што бољи начин приказао до сада мање познате странице историје југословенских Јевреја, али и спољне политике земље непосредно после Другог светског рата и током кризе 1948. године. Милан Радовановић је посебну пажњу посветио разлици у начинима на који су исто, јединствено миграционо кретање доживеле различите у њега укључене стране. Сва питања релевантна за процес у целини разматрао је на три засебна, али међусобно повезана нивоа: државном, колективном и индивидуалном нивоу актера укључених у исељавање. Основу ове монографије чини текст дисертације са темом *Исељавање Јевреја из Југославије у Израел (1948–1952)*, одбрањене на Филозофском факултету Универзитета у Београду, у септембру 2015. године.

Музеј жртава геноцида је, поводом обележавања јубиларне тридесете годишњице постојања и рада, објавио репрезентативну двојезичну (српско-енглеску) монографску публикацију *Библиографија издања Музеја жртава геноцида (1992–2022)*. Ова монографија издата је у оквиру едиције *Varia*, штампана је у тиражу од 250 примерака, на 260 страна, и има три тематске целине: Предговор, Библиографија издања Музеја жртава геноцида чији је Музеј издавач и Библиографија издања Музеја жртава геноцида чији је Музеј саиздавач. Наташа Симић, ауторка ове библиографије, историчарка и виши дипломирани библиотекар, читаоцима даје прилику да сагледају један сегмент веома важан за српску историју.

Њена библиографија припада специјалним библиографијама јер има јасно утврђени критеријум на основу којег је грађа прикупљана и описана. Она је, истовремено, и ретроспективна, будући да је приказано издаваштво из претходног периода. На самом почетку књиге, у двојезичном предговору, ауторка се потрудила да детаљно прикаже историјат настанка Музеја жртава геноцида, његове задатке и активности. Након тога, Наташа Симић нас упознаје са методологијом израде библиографије, начином прикупљања и селекције грађе. Монографија *Библиографија издања Музеја жртава геноцида* пригодно је илустрована одабраним насловним фотографијама репрезентативних издања Музеја и допуњена табелама и графиконима ради лакшег сналажења

и разумевања издавачке продукције Музеја током три деценије постојања. Списак референтне литературе коју је ауторка користила приликом израде ове библиографије налази се на странама 29–34. Након тога следе рецензије које потписују др Татјана Брзуловић Станисављевић, дипломирани библиотекар саветник, и Ирена Зечевић, виши дипломирани библиотекар. Оба поглавља ове библиографије садрже по четири регистра: именски, предметни, регистар наслова и хронолошки регистар. Како библиографије истраживачима представљају полазне тачке у научном раду, ова ће, несумњиво, бити полазна тачка свима који буду желели да се информишу о геноциду почињеном над Србима, Ромима и Јеврејима на овим просторима.

Монографија *Козара 1942. година: одабрана сведочанства и докумената*, прва је књига из едиције *Ad archivum* која је оформљена како би у њој биле обједињене публикације које у себи садрже архивску грађу непроцењиве вредности. Приређивачи ове изузетно вредне монографије су Бојан Арбутина, Марина Љубичић-Богуновић и Борис Радаковић. У двојезичном предговору ове публикације Борис Радаковић нас упознаје са догађајима од 10. априла 1941. године, када су усташки представници прогласили Независну Државу Хрватску која је обухватала највећи део данашње Републике Хрватске, читаву територију данашње Босне и Херцеговине и територију Срема у данашњој Републици Србији.

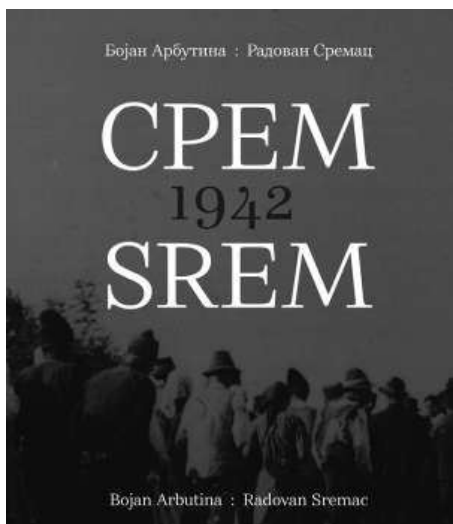
Први део ове изузетно потресне публикације доноси сведочанства и исказе људи са Козаре који су преживели офанзиву и гледали смрт у очи. Међу сведочанствима се налазе сећања партизана, медицинских радника и цивила који су очевици геноцида над Србима у Независној Држави Хрватској на подручју Козаре. Страшна судбина задесила је и цивиле на Козари. Они који нису погинули од ратних дејстава или ликвидирани на Козари, спроведени су у логоре. Прихватни логори никли су свуда око Козаре. Један део цивила са Козаре, углавном жене и деца, завршио је у Славонији, размештен по хрватским селима као бесплатна радна снага. Изузетно потресна сведочанства у овој публикацији се односе на страдање српске деце са Козаре и њихово одвајање од породица. Њихово страдање било још бројније да није било помоћи коју је за Србе у усташким концентрационим логорима покренула Диана Будисављевић. Поред осталих изузетно тужних и надасве потресних сведочанстава Срба који су били жртве усташа, пажњу привлачи писмо партизанке Мире Цикоте упућено мајци пред њено погубљење; преживели логораш Дадо Стојковић запамтио

је страдање своје комшинице; Борко Каран сведочи о тешкој драми рањеника на Козари. Ово су само нека сведочења из поменуто монографије.

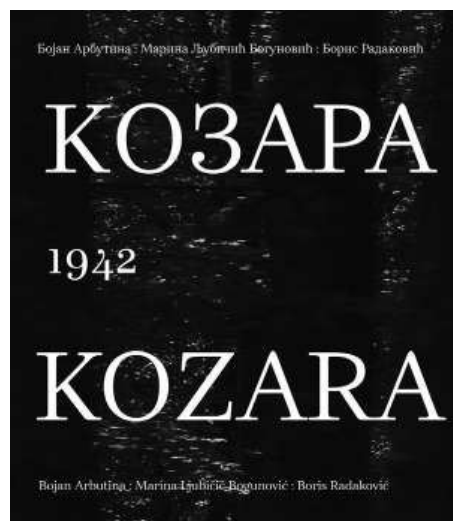
Други део ове публикације доноси Записник са окружног саветовања Окружног комитета КПЈ за Козару, које је одржано 20. и 21. септембра 1942. године и неколико преписа докумената власти Независне Државе Хрватске. Сва ова документа се чувају у архиву Меморијалног музеја на Мраковици. Последње странице ове изузетне монографије доносе нам два регистра (именски и географски) и биографије приређивача. Због изузетног значаја ове публикације, Музеј је објавио и њено поновљено издање.

Музеј жртава геноцида је, у оквиру своје издавачке делатности у 2022. години, објавио пет изложбених каталога. Музејски каталози изложби су неизоставни део музејског издаваштва јер се помоћу њих приказују музејска грађа и музејска документација. Осим пружања информација о својим збиркама експоната, изложбени каталог је веома важан и због комуникације са публиком. С обзиром на временски ограничене поставке изложби, каталози служе да публици, и након затварања изложбе, пруже податке и њој. Каталог изложбе омогућава различито време и место комуникације са корисником. Изложбени каталози Музеја су веома лепо графички обликовани. За њихово графичко обликовање задужен је др ум Никола Радосављевић, док текстове каталога потписују аутори изложби.

Поводом обележавања тужне 80. годишњице хрватских и немачких масовних ратних злочина почињених над Србима у Срему, Музеј жртава геноцида је приредио репрезентативну изложбу под називом *Срем 1942*, чије је свечано отварање било 28. августа 2022. године, у здању Црквене ризнице српске православне црквене општине Шид. Аутори изложбе су Бојан Арбутина и Радован Сремац. Изложбу прати двојезични каталог (српско-енглески). Поред докумената који прате изложбу, каталог садржи и два ауторска текста: *Акција Виктора Томића у Срему у лето 1942.* који потписује Бојан Арбутина и *Судбине из 1942. године* који потписује Радован Сремац.

Изложба *Козара 1942* свечано је отворена 22. децембра 2022. године у Народном музеју у Зрењанину. Козара је данас, осамдесет година након страдања, и даље један од најснажнијих симбола трагедије српског народа у Независној Држави Хрватској. Тим поводом је Музеј жртава геноцида реализовао ову изложбу. Аутори изложбе и текста у каталогу су Бојан Арбутина, Марина Љубичић Богуновић и Борис Радаковић. Поставку употпуњавају две публикације. У питању су двојезични (српско-енглески) каталог изложбе *Козара 1942.* и зборник изабраних сведочанстава и архивалија

о козарачкој епопеји под насловом *Козара 1942. године: одабрана сведочанства и документи*.

Поводом обележавања годишњице страдања цивилног становништва, а пре свега деце у Другом светском рату на територији окупиране Југославије, Музеј жртава геноцида приређује репрезентативну изложбу под називом *Повратак: прича која траје* ауторке Јасмине Тутуновић-Трифунув. Изложба је отворена 5. септембра 2022. у Музеју примењене уметности у Београду. Посвећена је цивилним жртвама, махом српског порекла, које су страдале у масовним злочинима почињеним над становништвом Козаре и Поткозарја у лето 1942. године, са посебним освртом на страдање деце у Другом светском рату. Изложба је посвећена вишедеценијским покушајима српске деце, спасене током акције Диане Будисављевић, да након окончања Другог светског рата пронађу своје породице. Стога повест о њима уистину јесте прича о повратку који и даље траје. Изложбу прати двојезични (енглеско-српски) каталог са текстом ауторке изложбе.

Након изложби посвећених страдању српског народа у Јасеновцу, на Козари и Поткозарју, као и у Срему, те поставке посвећене поратној судбини српске деце спасене током акције Диане Будисављевић, Музеј жртава геноцида своје изложбене активности у Србији завршава изложбом која је отворена 27. 12. 2022. на Правном факултету у Београду. Реч је изложби *Бугарски ратни злочини у окупираној Србији (1915–1918)* аутора Милована Пизарија, која је настала на основу његове докторске тезе одбрањене на Универзитету у Венецији. Изложбу прати двојезични (српско-енглески) каталог и зборник изабраних докумената и сведочанстава. Поставка ове изложбе је видљива у виртуелном облику на сајту Музеја.

Поред низа изложби организованих у Србији, Музеј жртава геноцида је ове године реализовао и изложбу у Северној Македонији. Након успешне изложбе која је у септембру 2021. године реализована у Народној библиотеци Србије у Београду, изложба под називом *Секавања од пепелта: Народна библиотека на Србија 6 април 1941.* била је представљена у Националној и универзитетској библиотеци „Свети Климент Охридски“ у Скопљу (13–22. 12. 2022). Изложба је македонској јавности представила

историјски контекст и трагичне последице појединачно највећег ратног злочина – уништења Народне библиотеке на Косанчићевом венцу у Београду. Македонској јавности су, по први пут, представљени неки од артефаката који непосредно сведоче о овој трагедији несagleдивих размера и последица по српску, европску и светску културу. Многобројне артефакте за излагање су уступиле бројне српске националне установе културе и просвете. Изложбу прати каталог на македонском језику.

Што се тиче серијских публикација, Музеј жртава геноцида 2014. године покреће *Годишњак за истраживање геноцида* који излази, симболично, 22. априла, на Дан пробоја последњих заточеника концентрационог логора Јасеновац. Годишњак је од 2005. до 2012. године излазио као монографска публикација. У овом периоду издато је пет зборника који заједно чине колекцију или збирку под називом *Годишњак Музеја жртва геноцида*. Серија тематских зборника редефинисана је 2014. године, када је прерасла у музејски часопис под насловом *Годишњак Музеја жртва геноцида*, уз задржавање континуитета са истоименом серијом, путем нумерације која је обухватала и сва претходна издања из те серије. Наредне 2015. године, музејски часопис мења наслов: *Годишњак за истраживање геноцида*.

Тематски оквир часописа чине: геноцид над Србима, Холокауст, Самударипен ратна страдања припадника српског и других народа и етничких заједница на просторима некадашње југословенске државе током 20. и 21. века, као и друга питања ратних злочина, злочина против човечности, геноцида и Холокауста.

Посебна пажња у часопису се посвећује геноциду над Србима који се догодио на територији бивше Југославије у периоду од 1941. до 1945. године.

Ове године из штампе је изашао дванаести број овог мало редизајнираног часописа. У одељку *Чланци* можете прочитати ауторске текстове Снежане Алексић, Јасмине П. Јанковић и Страхине Ђорђевића. Одељак *Документарна и мемоарска трађа* доноси пет радова чији су аутори: Милош Ј. Бојанић, Гавро Буразор, Вид Р. Ерцег, Борис Радаковић и Никола Тошић Малешевић. Сви текстови у овом часопису имају сажетак на српском и енглеском језику, напомене и библиографске јединице уз текст, као и списак коришћене литературе. Часопис почиње *Уводном речју* уредника овог издања Ненада Антонијевића, а завршава се приказом зборника радова *Правни поредак Независне Државе Хрватске* ауторке Јоване Цветићанин.

Већина издања је подржана од стране Министарства културе Републике Србије, Телекома Србије и Фондације Музеја жртава геноцида.

Поред издавачке делатности Музеја жртава геноцида, овде свакако треба поменути и саиздавачку делатност. Саиздавачи у овој години јубилеја су: Одбор за Јасеновац Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве, Удружење породица несталих и погинулих лица, Прометеј, Мало историјско друштво и Музеј Војводине. У овој години, Музеј као саиздавач потписује четири издања:

- *Злочини окупајтора и њихових помајача у Војводини 1941–1945: V трупa масовних злочина*
- *Злочини окупајтора и њихових помајача у Војводини 1941–1945: Мађарски културни савез јужној краја*
- *Новомученици: полијерсијективa VI: зборник радова*
- *Када чекање и неизвјесност успоре ришам живоша: судбине породица несталих и поинулих лица (1991–1995. године).*

Овим кратким прегледом представила сам изузетно богату издавачку продукцију Музеја, који својим издањима негује културу сећања, а без културе сећања нема ни историје. Коначно, мишљења сам да наведена издања представљају поуздан темељ за још преданији рад на пољу научног сагледавања чињеница о страдању српског народа на територији бивше Југославије и да таква сазнања треба објављивати и на тај начин их учинити доступним широј јавности.

Нашаша СИМИЋ